

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΑΝΑΛΑΜΒΑΝΟΝΤΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΥ

Κ. ΑΓΑΠΗΤΟΥ Γ. ΤΣΟΠΑΝΑΚΗ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

Κυρίες και Κύριοι,

Ευχαριστῶ ἐγκαρδίως τοὺς συναδέλφους Ἀκαδημαϊκοὺς γιὰ τὴν ἐμπιστοσύνη ποὺ μοῦ ἔδειξαν ἀναθέτοντάς μου τὴν Προεδρία τῆς Ἀκαδημίας γιὰ τὸ 1998, καὶ μοῦ δίνουν ἔτσι τὴν εὐκαιρία νὰ ἐκθέσω καὶ στοὺς ἴδιους καὶ στὸ ἐκλεκτὸ ἀκροατήριο ποὺ ἔχει τὴν καλωσύνη νὰ συγκεντρωθῆ στὴν σεβάσμια αὐτὴν αἴθουσα, ὀρισμένα θέματα, ποὺ νομίζω ὅτι ἐνδιαφέρουν πολὺ τὸν Ἑλληνικὸ κόσμο.

Καυτὰ θέματα εἶναι γιὰ ὅλους τοὺς Ἕλληνες ὁ συστηματικὸς παραμερισμὸς καὶ ἡ ἔλλειψη ἀναγνώρισης τῶν τεράστιων θυσιῶν ποὺ ὑπέστη ὁ Ἑλληνικὸς λαός, γιὰ κοινὲς εὐρωπαϊκὲς προσπάθειες, σὲ ἀνθρώπινες ζωές, σὲ ἰδιωτικὲς καὶ δημόσιες περιουσίες, ὅπως ἦταν οἱ δυὸ παγκόσμιοι πόλεμοι τοῦ 1914-18 καὶ τοῦ 1940-45, ποὺ παρατάθηκαν ὀδυνηρὰ γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἐξαιτίας τῆς μικρασιατικῆς ἐκστρατείας καὶ κταστροφῆς (1919-1923) καὶ τῆς ἐμφύλιας αἱματηρῆς διαμάχης τοῦ 1943-49, γιὰ τὴν δημιουργία καὶ τὴν ἔκταση τῶν ὁποίων δὲν εἶναι ἀμέτοχος καὶ ξένες δυνάμεις.

Καυτὸ θέμα εἶναι ἐπίσης καὶ τὸ ὅτι οὔτε τὸ Κράτος οὔτε ἡ Ἀκαδημία περιέλαβαν αὐτὴν τὴν παράλειψη στὰ ἄμεσα ἐνδιαφέροντά τους, ὥστε νὰ φροντίζουν διαρκῶς γιὰ τὴν ἀναθεώρησή της. Θὰ εὐχόμεον νὰ ἔχω λάθος, δὲν ἔχω ὅμως τὴν ἐντύπωση ὅτι ἔχει ἐπιχειρηθῆ σοβαρὰ κάποια σχετικὴ κίνηση.

Καυτὸ θέμα εἶναι ἐπίσης ἡ ἀγνόηση τῆς Ἑλλάδας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ὡς συντελεστῶν γιὰ τὴν συγκρότηση καὶ τὴν ἐξέλιξη τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν, ἀπὸ τὴν μεταρωμαϊκὴ καὶ τὴν νεότερη ἐποχὴ, καθὼς καὶ ἡ συμβολὴ τῆς Ἑλληνιστικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας στὴν θεμελίωση καὶ ἐξέλιξη τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ποὺ τὸ ἱδρυσε ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος στὰ 330 μ.Χ., στὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ Βυζάντιο, λαμπρὴν ἀποικία τῶν Μεγαρέων τῆς Ἀττικῆς.

Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἦταν Βαλκάνιος αὐτοκράτορας, ἀπὸ τὴν Ναϊσό-Nish τῆς σημερινῆς Σερβίας, ὅπως ἦταν λίγο νωρίτερα καὶ ὁ Διοκλητιανός, ἀπὸ τὸ Split-Spalato — (Palatium) τῆς Δαλματίας. Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἱδρυσε τὸ ἀνατολικὸ ρωμαϊκὸ καὶ λατινόγλωσσο κράτος σὲ ἐλληνόφωνη περιοχὴ, ἐνῶ ὁ Στρατός, ἡ Διοίκηση καὶ οἱ ἀξιωματοῦχοι μιλοῦσαν, ἢ ἔπρεπε νὰ μιλοῦν, λατινικά. Ἐτσι νομίζει ἀκόμα καὶ ὁ Ἰουστινιανὸς 200 χρόνια ἀργότερα, ὅταν ἐξέδιδε τὶς νομοθε-

σίες του στην λατινική γλώσσα, για να παραδεχθῆ στο τέλος, ὅταν ἐξέδιδε ἐπιτέλους στὰ ἑλληνικά τις **Νεαρές** του, ὅτι αὐτὲς γράφτηκαν σ' αὐτὴν τὴν κοινὴ Ἑλληνικὴ γλώσσα, για νὰ τὴν ἐννοοῦν ὅλοι»¹. Μόλις τότε, δηλαδή (533 μ.Χ.), ἀντιλαμβάνονταν ὅτι ἦταν αὐτοκράτορας ἐνὸς Ἑλληνορωμαϊκοῦ κράτους, ποὺ οἱ ὑπήκοοί του ὀνομάζονταν Ρωμαῖοι, ἐνῶ αὐτοὶ ἦταν ἀπλῶς *Ρωμιοί*, δηλ. **Ἕλληνες**.

Τὸ χειρότερο βέβαια εἶναι ὅτι ἐμεῖς οἱ ΝεοἝλληνες, ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 2ου παγκόσμιου πολέμου (1945), δηλαδή ἐπὶ μισὸν αἰῶνα συσσωρευμένης εἰς βάρος μας ἀδικίας, ἀντιμετωπίζουμε καὶ σήμερα θανάσιμους κινδύνους, καὶ ἐδῶ καὶ στὴν Κύπρο, στὸ Αἰγαῖο, τὴν Θράκη, τὴν Μακεδονία καὶ παντοῦ, ποὺ προκαλοῦνται ἀπὸ ξένα συμφέροντα καὶ ὑποδαυλίζονται ἀπὸ κράτη τὰ ὁποῖα ἐλάχιστην σχέση ἔχουν μὲ τὴν Εὐρώπη, ἀφοῦ ἀρνήθηκαν νὰ πάρουν τὰ ὅπλα στὸ πλευρὸ της ἀπὸ τὸ 1914. Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ πιστεύω ὅτι ἤρθε ἡ ὥρα ν' ἀνοίξουμε τὰ μάτια μας. Ἐὰν πιστεύουμε ὅτι δικαιούμαστε κάτι, καὶ δὲν μᾶς τὸ δίνουν, πρέπει νὰ τὸ ζητήσουμε· κι ἂν πάλι δὲν μᾶς τὸ δώσουν, πρέπει νὰ ἐπιμένουμε νὰ τοὺς διαφωτίζουμε. Διαφώτιση σήμερα εἶναι ἡ διαφῆμιση, δηλ. ἡ προπαγάνδα, καὶ αὐτὴν ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες δὲν τὴν ξέρομε ἀκόμα.

Τονίζεται συχνὰ ἀπὸ τὸ ἐπίσημο αὐτὸ βῆμα ὅτι ἡ Ἐκκλησία καὶ οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ δὲν ἀσκοῦν πολιτικὴ, καὶ αὐτὸ εἶναι σωστό, μόνο θεωρητικὰ καὶ μόνο μὲ ὀρισμένες προϋποθέσεις: π.χ., εἶναι σωστὴ ἡ προστασία τῆς Ἐκκλησίας ὡς θεσμοῦ, καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ὡς προσώπων, ἀπὸ τὴν ἀνάμειξή τους σὲ θέματα πολιτικῆς, ποὺ ἀφοροῦν τὴν δράση κομμάτων ἢ κυβερνητικῶν προσώπων καὶ ὀδηγοῦν σὲ παρεξηγήσεις καὶ δυσάρεστες ἀμφισβητήσεις. Εἶναι ὅμως ἀμφίβολο, ἂν θὰ πρέπει ἡ Ἐκκλησία καὶ οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ νὰ μὴν ἐκφράζουν τὴν γνώμη τους γιὰ γενικότερα ἐθνικὰ καὶ διεθνῆ θέματα, ποὺ ἀφοροῦν προβλήματα καὶ καταστάσεις. Σὲ μὴν ἐποχὴ μάλιστα, ποὺ ἡ ἀδιαφορία γιὰ τὴν πορεία τῶν Κοινῶν ὑποθέσεων εἶναι κοινὸ νεοελληνικὸ γνώρισμα, ἡ ἀντίστροφη κίνηση μοῦ φαίνεται ὅτι ἐπιβάλλεται.

Καταρχὴν, σοβαρὲς μακροαἰώνες, εὐγενικὲς καὶ ἰδεαλιστικὲς προσπάθειες τῶν λαῶν ἀνακινήθηκαν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, καὶ μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐποχὴ, μὲ κορυφαῖο παράδειγμα τὴν ἰδεαλιστικὴν **Πολιτείαν** τοῦ Πλάτωνα, ποὺ τὴν ἀγνόησε σιωπηρὰ ὁ λαμπρὸς καὶ πιστὸς μαθητὴς του Ἀριστοτέλης· ἔχουμε καὶ τὸν ἔθνομάρτυρα Ρήγα Βελεστινλή καὶ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821-28, τὴν πρώτην πανεθνικὴν ἀπόπειρα ἀποτίναξης τοῦ Ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ ἀπὸ ὑπόδουλον λαόν. Ἄς μὴν ξεχάσουμε καὶ τὶς **Δελφικὲς Ἀμφικτυονίες**, τὴν **Ἀχαϊκὴν Συμπολιτείαν**,

1. Βλ. Παπαρρηγοπούλου, Ἰστο. Γ' 79 (Νεαρ. 7, Α): «... διόπερ... οὐ τῆ πατριῶ φωνῇ τὸν νόμον συνεγράψαμεν ἀλλὰ ταύτη δὴ τῆ κοινῇ τε καὶ ἑλλάδι, ὥστε ἅπασιν αὐτὸν εἶναι γνώριμον».

και την πιο κοντινή σ' ἐμᾶς **Κοινωνία τῶν Ἑθνῶν**, πού ἀγωνίσθηκαν ὅλες γιὰ τὴν καλύτερηση τῆς ἀνθρώπινης μοίρας, ἀναλώθηκαν ὅμως σὲ διεθνεῖς ἢ ἀδελφοκτόνους ἐμφύλιους πολέμους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἴχαμε κι ἐμεῖς τὴν πενταετῆ αἱματηρὴ ἐμπειρία τοῦ 1943-49.

Μολαταῦτα, ὅσο κι ἂν αὐτὸ φανῆ παράξενο, ἡ μετὰ τὸ 1960 παγκόσμια βιομηχανικὴ ἀνάπτυξη, ἡ τεχνικὴ ἐξέλιξη, ἡ ἐπιστημονικὴ ἐπανάσταση, ἡ πύκνωση τῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας, κυρίως χάρις στὸ Σχέδιο Μάρσαλ, τὸ τηλέφωνο, τὸν τηλεγράφο καὶ τοὺς ἠλεκτρονικοὺς ὑπολογιστές, τὸ πολυδίκτυο (Internet), καὶ πολλὰ ἄλλα, ὅλα αὐτὰ ὀδηγοῦν τὴν ἀνθρωπότητα μεθοδικὰ καὶ ἀνεπίστροφα, πρὸς τὴν παγκοσμιότητα τῶν ἀνθρώπινων σχέσεων καὶ τὴν οἰκουμενικότητα τῶν συναφῶν προβλημάτων.

Τώρα πιά καταλαβαίνουμε ὅλοι ὅτι ἡ Εὐρωπαϊκὴ Ἐνωσις βαδίζει πρὸς ἐπιτυχία — χάρις κυρίως στὸ Εὐρωπαϊκὸν — (προτείνω αὐτὸν τὸν νεολογισμό) —, καὶ μπορεῖ νὰ ἀνοίξῃ τὸν δρόμο καὶ γιὰ ἄλλες τέτοιες Ἐνώσεις. Τώρα ἀρχίζουμε νὰ καταλαβαίνουμε ὅτι ἡ τροφή, ἡ ἐνδυμασία, ἡ κατοικία, τὰ σκουπίδια, ἡ ἐνέργεια — πετρελαικὴ, ὑδάτινη, αἰολικὴ, ἡλιακὴ κτλ. —, τὸ αὐτοκίνητο, ἡ συντήρησις τῶν δρόμων, ἡ ἀτμόσφαιρα, τὸ νερό, ὁ ἀέρας, ἡ ὑγεία, ἡ προστασία τοῦ περιβάλλοντος, τοῦ γυπαετοῦ, τῆς τίγρης, τῆς φάλαινας καὶ τῆς Carretta - Carretta, μαζὶ μὲ τοὺς βυθοὺς τῶν ὠκεανῶν καὶ τὰ ὅμοια, δὲν εἶναι πιά μεμονωμένες ἐκκεντρικότητες λοξῶν ἢ ὄνειροπαρμένων ἀτόμων, ἀλλὰ παγκόσμια θέματα καὶ προβλήματα, πού εἶναι ἀδύνατο νὰ ἀντιμετωπισθοῦν ἀποτελεσματικὰ ἀπὸ ἄτομα, κοινότητες καὶ μικρὲς ομάδες, ὅσο καλὰ ὀργανωμένες κι ἂν εἶναι. Μόνο ἡ πανελλαδική, πανμεσογειακὴ ἢ πανευρωπαϊκὴ, ἴσως μάλιστα καὶ οἰκουμενικὴ καὶ παγκόσμια, δράσις μπορεῖ νὰ ἔχῃ ἐπιτυχία, ὅπως φαίνεται νὰ γίνεται πιά καὶ μὲ τὴν ὀργάνωσις τῆς ἐργασίας, τῆς ὑγείας, τῆς παιδείας καὶ τῆς δικαιότερης, ἐνδεχομένως, κατανομῆς τοῦ πλούτου.

Ἐλπίζω — θὰ ἤθελα νὰ μπορῶ νὰ πῶ, «πιστεύω» —, ὅτι κανένας Ἀκαδημαϊκὸς δὲν μπορεῖ νὰ θεωρήσῃ λάθος, ἢ νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἀσχολεῖται κατὰ λάθος μὲ αὐτὴν τὴν πολιτικὴν, ἂν ἀποφασίσῃ νὰ πραγματευθῇ ἐπιστημονικὰ καὶ σοβαρὰ, καὶ νὰ προωθήσῃ, ὅσο μπορεῖ καλύτερα, τὴν λύσις τέτοιων προβλημάτων, μὲ ρεαλιστικὰς, ἐποικοδομητικὰς καὶ προπάντων ἀπροκατάληπτες καὶ τίμιες προτάσεις. Ἴσως μάλιστα, ἐπειδὴ, κατὰ τεκμήριον, μερικοὶ Ἀκαδημαϊκοί, λόγῳ εἰδικῆς παιδείας καὶ ἀνάλογης δραστηριότητος, ἐνδέχεται νὰ, ἢ μᾶλλον φαίνεται, ὅτι εἶναι ἱκανότεροι καὶ πιὸ φωτισμένοι ἀπὸ ἄλλους στὴν πραγμάτευσις τέτοιων προβλημάτων, καὶ κυρίως στὴν προβολὴ τους, θὰ ἦταν δυνατὸ ἢ εὐκταῖο καὶ σκόπιμο, αὐτοὶ νὰ ἐπιστρατευθοῦν ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία γιὰ τὴν μελέτη καὶ παρουσίασις αὐτῶν τῶν προβλημάτων, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι κάτι καλὸ μπορεῖ νὰ προκύψῃ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀπασχόλησις, γιὰ ὅλους μας.

Προσωπικά, θεωρώ ότι η ένιχνυση τῆς Ἀκαδημίας τὰ τελευταῖα χρόνια με νέους, ἱκανούς καὶ διακεκριμένους, ἐπιστήμονες ἀποτελεῖ μιὰν αἰσιδόξη προοπτική γιὰ τέτοιες πρωτοβουλίες, καὶ κυρίως γιὰ τὴν προβολὴ νέων ἰδεῶν, διόρθωση παλαιῶν θέσεων, με ἀνάλογη καὶ κατάλληλη γραπτὴν καὶ προφορικὴ διαφώτιση. Μοῦ εἶναι ἀδύνατο νὰ πιστέψω ὅτι μεγάλες ἐταιρεῖες ἑοδεύουν στὸν βρόντο, καὶ ὅταν ἀκόμα εἶναι πολὺ γνωστές, ἑκατομμύρια δολλάρια γιὰ τὴν διαφήμιση πασίγνωστων προϊόντων τους, ἂν δὲν πίστευαν ὅτι θὰ τὰ εἰσέπρατταν πολλαπλάσια, χάρη, ἀκριβῶς, σ' αὐτὲς τὶς πολυδάπανες διαφημίσεις, δηλ. διαφωτίσεις τῶν πελατῶν τους. Ἡ ὑπενθύμιση καὶ ἡ ἐπιμονὴ φαίνεται ὅτι εἶναι παραγωγικές.

Μὲ αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις θὰ προσπαθῆσω νὰ ἀναπτύξω σήμερα δύο σημαντικὰ προβλήματα πού, ὅσο εἶμαι σὲ θέση νὰ ἐκτιμῆσω, χωρὶς νὰ εἶμαι βέβαιος ὅτι τὸ ἐπιχειρῶ πρῶτος, ἀποτελοῦν δύο σημαντικοὺς ἄξονες, γύρω ἀπὸ τοὺς ὁποίους περιστράφηκε ἡ προσφορὰ τῶν Ἑλλήνων στὴν προκοπὴ καὶ ἀνάπτυξη καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καὶ λαῶν, ἰδιαίτερα τῶν εὐρωπαϊκῶν, παράλληλα πρὸς τὴν ἀνάπτυξη καὶ ἡμῶν τῶν ἰδίων. Οἱ ἄξονες αὐτοὶ εἶναι, ἀναμφισβήτητα, α) ἡ κατάκτηση τῆς θάλασσας καὶ ἡ ἐξάπλωση τοῦ ἀποικισμού τῶν Ἑλλήνων σὲ ὅλην τὴν Μεσόγειο καὶ τὸν Εὐξείνιο Πόντο, ἀργότερα καὶ στοὺς Ὠκεανούς, β) ἡ παράλληλη υἱοθέτηση καὶ τελειοποίηση τοῦ ἀλφαβήτου, καθὼς καὶ τὰ ἀποτελέσματα καὶ τῶν δύο αὐτῶν παραγόντων. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἕκτασή τους εἶναι μεγάλη, δὲν θεώρησα τελικὰ σκόπιμο νὰ ἀδικήσω τὴν σημασίαν τους με ἐνδεχομένως ἐλλιπῆ ἢ ἀτελῆ παρουσίαση, καὶ θὰ περιορισθῶ σήμερα μόνο στὸν ἀποικισμό, με τὴν ὑπόσχεση νὰ συμπληρώσω τὴν παράλειψή, ἀπὸ τὸ ἴδιο αὐτὸ βῆμα, σὲ μιὰν προσεχῆ εὐκαιρία, πού ἐλπίζω νὰ μὴν ἀργήσῃ πολὺ².

Ἀρχίζοντας πρῶτα με τὸν ὄρο κατάκτηση τῆς θάλασσας, ἐπισημαίνουμε ἀμέσως ὅτι τὸν ὄρο τὸν ἐννοοῦμε στὴν κυριολεξία του. Ἡ θάλασσα εἶναι δύσκολο θηρίο, ὅταν δὲν τὴν ξέρης, καὶ γίνεται πρόθυμος ὑπέρτης, ἂν μάθης νὰ τὴν δουλεύης, νὰ τὴν κυβερνᾷς καὶ νὰ προβλέπης τὶς ἀντιδράσεις της.

Ὅσοι ἔχουν διαβάσει τὴν Ὀδύσσεια τοῦ Ὀμήρου, στὸ ἀρχαῖο κείμενο ἢ τὴν μετάφραση, θὰ πρέπει νὰ ἔχουν ἐκτιμῆσει τὴν ἀνιση καὶ τὴν χάρη με τὴν ὁποία ὁ ποιητὴς διηγεῖται (ι 1 κέ.) στὸ παλάτι τοῦ Ἀλκίνοου τὶς θαλασσινὲς περιπέτειες τοῦ Ὀδυσσεᾶ στοὺς Λωτοφάγους, τοὺς Κύκλωπες, στὴν Κίρκη, τοὺς Λαιστρυγόνες, στὸν Αἴολο, καὶ τοὺς κινδύνους πού ἀναγκάζεται νὰ ἀντιμετωπίσῃ στὶς περιπέτειές του ὁ ἥρωας. Εἶναι φυσικὸ, οἱ ἀχροατὲς τοῦ ποιητῆ, τότε καὶ σήμερα, νὰ γοητεύονταν καὶ νὰ χαίρονταν τὴν θαυμαστὴ ἀφήγησή, οἱ φιλόλογοι ὅμως προσέχουν καὶ διάφορα ἄλλα

2. Πραγματοποιήθηκε στὶς 24 Μαρτίου με τὸν ἑορτασμὸ τῆς Ἐθνικῆς ἑορτῆς.

στοιχεῖα, τὰ ὅποια ἔχουν τὴν σημασίαν τους γιὰ μιὰν τόσο μακρινὴ ἐποχὴ, ὅπως εἶναι ἡ φύση τοῦ Ὀκεανοῦ, ἡ διάκριση καὶ ὀνομασία τῶν ἀστερισμῶν ποὺ μνημονεύονται, ὁ προσδιορισμὸς τῆς πορείας τοῦ πλοίου μέσα στὴν θάλασσα στὴν ὁποία βρίσκεται ὁ ἥρωας, καὶ ὅλες οἱ πληροφορίες, ποὺ ἐνδεχομένως ὑπονοοῦν καὶ τὶς γνώσεις ποὺ ἄκουε καὶ συγκέντρωνε ὁ ποιητὴς ἀπὸ τὶς διηγήσεις τῶν ναυτικῶν ποὺ συναντοῦσε στὰ διάφορα λιμάνια τοῦ Αἰγαίου ἢ ἄλλων τόπων.

Σημειώνουμε λοιπὸν μὲ συντομία ὅτι ὁ Ὀκεανὸς στὸν Ὅμηρο εἶναι ἕνας μεγάλος ποταμὸς ποὺ ρεεῖ μαλακὰ (Ὀκεανὸς ἀκαλαρρεΐτης) γύρω ἀπὸ τὴν γῆ, ἡ ὁποία νοεῖται σὰν ἕνα μεγάλο νησί. Εἶναι γνωστὸς στὸν Ὅμηρο καὶ ὁ ἀστερισμὸς τῆς Μεγάλης Ἀρκτου, ποὺ περιγράφεται στὴν Ἰλιάδα, στὴν διακόσμηση τῆς ἀσπίδας τοῦ Ἀχιλλεῖα (Σ 486 κέ.), καὶ ὁ ποιητὴς τὸν συνδέει μὲ τὶς Πηλιῖδες (=τὴν Πούλια), τὶς Ὑάδες καὶ τὸν ἀστερισμὸ τοῦ Ὠρίωνα. Γιὰ τὴν Ἀρκτο, ποὺ εἶναι τὸ ἐπιστημονικὸ τῆς ὄνομα, ὁ ποιητὴς προσθέτει καὶ τὴν λαϊκὴ προσωνυμία τῆς, Ἀρκτον θ' (=τε) ἦν καὶ Ἀμαξαν ἐπίκλησιν καλέουσιν, δηλαδὴ ποὺ τὴν ὀνομάζουν καὶ Ἀμαξαν (ἐπειδὴ ἀποτελεῖται ἀπὸ τέσσερα ἀστρα σὲ τετράγωνο σχῆμα, καὶ ἕναν ἄξονα ἀπὸ τρία). Πιὸ ἐπιστημονικὴ ὅμως καὶ πιὸ σημαντικὴ εἶναι ἡ πρόσθετη παρατήρηση καὶ πληροφορία ὅτι αὐτὴ περιστρέφεται στὴν ἴδια θέση καὶ προσέχει τὸν Ὠρίωνα (ἢ τ' αὐτοῦ στρέφεται καὶ τ' Ὠρίωνα δοκεῖν), ποὺ εἶναι ὁ ἀστερισμὸς τοῦ Σκορπιοῦ (λαϊκά, ἢ Ἀλετροπόδα): ἡ Ἀρκτος εἶναι πραγματικὰ ὁ μόνος ἀστερισμὸς ποὺ δὲν βυθίζεται στὸν Ὀκεανό, στὸν ἐλληνικὸ ὀρίζοντα (οἷη δ' ἄμμορός ἐστι λοετρῶν Ὀκεανοῖο).

Πιὸ ἐντυπωσιακὴ φαίνεται καὶ ἡ ἔμμεση ἀναφορὰ τοῦ ποιητῆ στὴν βόρεια θάλασσα, ποὺ ὑποθέτω ὅτι μπορούμε νὰ τὴν συμπεράνουμε πειστικὰ ἀπὸ τὴν μνημόνευση τῶν Λαιστρυγόνων (κ 81 κέ.), ποὺ ἦταν μεγαλόσωμοι, ληστὲς καὶ ἀνθρωποφάγοι. Μὲ τὰ δόρατά τους σκοτώνουν τοὺς συντρόφους τοῦ Ὀδυσσεῖα, οἱ ὅποιοι μῆχαν βιαστικοὶ μὲ τὸ πλοῖο τους στὸ μακρὸ ἤσυχο καὶ ἀπόκρημνο λιμάνι, ἐνῶ ὁ ἴδιος εἶχε δέσει τὸ δικό του ἔξω ἀπὸ αὐτό.

Ἐδῶ, ὁ ποιητὴς θεωρεῖ σκόπιμο νὰ παρεμβάλῃ μιὰν πολύτιμη λαογραφικὴ καὶ γραφικὴ πληροφορία, ὅτι οἱ βοσκοὶ μπαινοβγαίνουν στὴν ἀπόκρημνη ἀκρόπολη τῶν Λαιστρυγόνων (Λάμου ἀπὸ πτολίεθρον) μὲ τὰ κοπάδια τους καί, ὁ καθένας ποὺ μπαίνει, χαιρετᾷ ἕναν ἄλλον ποὺ βγαίνει, καὶ ἐκεῖνος μὲ τὴν σειρά του τὸν ἀντιχαιρετᾷ. Ἐδῶ ὅμως ὁ ποιητὴς συμπληρώνει, μὲ τὴν ἀπλοϊκὴ σκέψη ἐνὸς φτωχοῦ νησιώτη, ὅτι «ἕνας ἄῦπνος» ἀνθρώπος θὰ μπορούσε νὰ κερδίξῃ διπλὸ μεροκάματο βόσκοντας γελᾶδια στὴν πρώτη βάρδια καὶ ἄσπρα πρόβατα στὴν ἄλλη» τὴν δυνατότητα δὲ αὐτὴν σπεύδει νὰ τὴν ἐπεξηγήσῃ μὲ τὴν περιεργὴ φράση, ἐγγὺς γὰρ νυκτὸς τε καὶ ἡμῖαιος εἰσὶ κέλευθι, ἐπειδὴ, λέει, οἱ δρόμοι τῆς νύκτας καὶ τῆς ἡμέρας βρίσκονται κοντά. Τί ἄραγε ὑπονοεῖ ὁ ποιητὴς μὲ τὴν κρυπτικὴ αὐτὴν φράση, καὶ

πῶς μποροῦν νὰ βρίσκωνται κοντὰ ὁ δρόμος τῆς νύκτας μὲ τὸν δρόμο τῆς μέρας; Εἶναι φανερό ὅτι ἐδῶ ἔχουμε τὴν πολύτιμη πληροφορία, ὅτι τὸ πλοῖο τοῦ Ὀδυσσεὺς βρίσκεται σὲ μιὰν περιοχὴ τῆς γῆς, ὅπου παρατηρεῖται σύντομη διαδοχὴ τῆς νύκτας καὶ τῆς μέρας· μὲ ἄλλα λόγια, ὁ ποιητὴς ἔχει ἀκούσει ὅτι κάπου ὑπάρχουν περιοχὲς τῆς γῆς (καὶ τῆς θάλασσας), ὅπου ἡ νύχτα, καὶ ἡ μέρα μεγαλώνουν καὶ μικραίνουν, ἐναλλάξ τόσο πολὺ, ὥστε, ἓνας ἄνθρωπος νὰ μπορῇ νὰ κάμνη δύο βάρδιες, βόσκοντας γελᾶδια στὴν πρώτη βάρδια καὶ πρόβατα στὴν ἄλλη.

Καὶ ἐπειδὴ ἔχουμε μὲν κι ἐμεῖς στὴν περιοχὴ μας αὐξομείωση τῆς διάρκειας τῆς νύκτας καὶ τῆς ἡμέρας τὸν χειμῶνα καὶ τὸ καλοκαίρι, ὅχι ὅμως τέτοιαν ποῦ νὰ συντομεύη τόσο πολὺ τὴν νύχτα, ὅποτε τὸ παρατεταμένο φῶς τοῦ ἡλίου θὰ δικαιολογοῦσε τὴν διπλὴ βάρδια, εἶναι φανερό ὅτι ἐδῶ πρόκειται γιὰ ἐντυπωσιακὸ φαινόμενο, ποῦ ἄξιζε τὸν κόπο νὰ μνημονευθῇ, γιὰ νὰ ἐκπλήξῃ. Αὐτὸ βέβαια μᾶς ὀδηγεῖ σὲ ὑψηλότερο γεωγραφικὸ πλάτος, στὴν βόρεια θάλασσα, ἔξω καὶ πάνω ἀπὸ τὸν Ἀτλαντικὸ Ὠκεανό, κοντὰ στὸν βόρειο πολικὸ κύκλο, ὅπου, στὰ ἀπόκρημνα φιάρντ, ἡ διαφορὰ εἶναι πολὺ μεγαλύτερη. Ἄς ὑπενθυμίσουμε τὸν «ἡλιο τοῦ μεσονυκτίου».

Αὕτη εἶναι καὶ ἡ ἄποψη τοῦ λόγιου Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου (12ος αἰ.)³, ὁ ὁποῖος στηρίζεται στὶς ἐργασίες δύο ἀρχαιότερων σχολιαστῶν τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Κράτητα ἀπὸ τὴν Μαλλὸ τῆς Κιλικίας καὶ τοῦ Ἄρατου ἀπὸ τοὺς Σόλους, τῆς Κιλικίας ἐπίσης, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ὁ δεῦτερος ἔγραψε τὸ ἐπικὸ ἀστρονομικὸ ποίημα **Φαινόμενα**, τὸ ὁποῖο σώθηκε.

Στὸ ἔργο αὐτό, ὁ Ἄρατος στηρίζεται σὲ παρατηρήσεις καὶ τοῦ Εὐδόξου ἀπὸ τὴν Κνίδο, διάσημου μαθηματικοῦ καὶ ἀστρονόμου, γνωστοῦ μαθητῆ τοῦ Πλάτωνα.

Σημειώνει μάλιστα ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ὅτι ὁ ποιητὴς ξέρει ἐπίσης καὶ μιὰν ἄλλη περιοχὴ τῆς γῆς, στὰ πέρατα τοῦ «βαθύροου Ὠκεανοῦ», ὅπου βρίσκεται «*Κιμμερίων ἀνδρῶν δῆμός τε πόλις τε*» (λ 14) ποῦ τὴν σκεπάζει πάντοτε ὀμίχλη καὶ συννεφιά καὶ δὲν τὴν βλέπει ποτὲ ἡλιος, — ἐδῶ ὑπονοοῦνται οἱ μεγάλες νύχτες τοῦ πολικοῦ χειμῶνα—. Ὑποθέτουμε ὅτι τὰ στοιχεῖα αὐτὰ δὲν δείχνουν μόνο τὴν γνωριμία τῶν Ἑλλήνων μὲ τὴν θάλασσα ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποθησαύριση ἐξωτικῶν πληροφοριῶν, ποῦ δὲν εἶναι ἀπλῶς χρήσιμες γιὰ τὴν δουλειὰ τῶν ναυτικῶν, ἀλλὰ ἀποτελοῦν καὶ σοβαρὲς ἐπιστημονικὲς παρατηρήσεις καὶ εὐλογες ἀπορίες γιὰ τὸ τί μποροῦν νὰ σημαίνουν αὐτά. [Τὸ ὅτι ἡ Μεγάλῃ Ἄρκτος δὲν βυθίζεται στὸν Ὠκεανό, θὰ ὀδηγήσῃ, ὅταν ἔρθῃ ἡ ὥρα τῆς, στὴν διαπίστωση τῆς πλαγιαστῆς κατεύθυνσης τοῦ ἄξονα περιστροφῆς τῆς γῆς, ὡς πρὸς τοὺς πόλους, ἀντὶ τῆς κάθετης, καὶ οὕτω καθεξῆς].

3. Βλ. *Παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ὀμήρου Ὀδύσειαν* Λειψία, 1825, 1, 368 (1649).

Συνοψίζοντας τὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα οἱ Ἕλληνες κατόρθωσαν νὰ ἀξιοποιήσουν ἐπωφελῶς γιὰ τὸν ἑαυτό τους καὶ γιὰ τοὺς αὐτόχθονες κατοίκους τῶν περιοχῶν στὶς ὁποῖες ἐγκαθίσταντο, νομίζουμε ὅτι μπορούμε νὰ τὰ κατατάξουμε σὲ διάφορες κατηγορίες: α) Οἱ Ἕλληνες ἐξερευνοῦσαν μὲ ἐνδιαφέρον πάντοτε τὶς θάλασσες, καὶ ἔφθασαν νωρὶς στὴν γνώση τοῦ Ὠκεανοῦ. β) Τοὺς Ἕλληνες τοὺς ἐνδιέφερε νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰρηνικὰ σὲ μιὰν νέα, εὐφορη, θαλασσινὴ συνήθως, περιοχὴ, στὴν ὁποία θὰ μπορούσαν νὰ ζήσουν καλύτερα ἀπὸ ἐκεῖ ἀπὸ ὅπου ἔφευγαν. γ) Ἡ εἰρηνικὴ συνύπαρξη μὲ τοὺς ντόπιους ἦταν ἀπαραίτητη, ἐπειδὴ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν ξένων καὶ ἄγνωστων ἀρχικὰ κατοίκων, βασικὸ στοιχεῖο γιὰ τὶς συναλλαγές καὶ τὴν συνεργασία μαζί τους. δ) Οἱ Ἕλληνες ἄποικοι ἀντιπρόσφεραν στοὺς ντόπιους τεχνικὰς γνώσεις, ἴσως καὶ ἐμπορεύματα στὴν ἀρχή, πιθανότατα ἐγγραμματοσύνη, καὶ ὅ,τι ἄλλο θὰ ἦταν χρήσιμο σ' αὐτοὺς.

Ἐπιπλέον λοιπὸν ὅτι ἡ ἀρχικὴ προσέγγιση καὶ χρῆση ἐνὸς λιμανιοῦ, ἂν οἱ ἐνδείξεις εὐνοοῦσαν τὴν ἄποψη ὅτι οἱ ντόπιοι δὲν εἶχαν ἐχθρικὰς διαθέσεις, μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς ἡ πιὸ λογικὴ ἐξήγηση αὐτοῦ πού θεωροῦμε ὡς σημαντικὴν προϋπόθεση, ὅτι δηλ. δὲν ἔχουμε πληροφορίες γιὰ ἐχθρικὴ συμπεριφορὰ τῶν ντόπιων ἀπέναντι στοὺς ἀποίκους, ἐνῶ ἀντίθετα ἔχουμε καὶ προσκλήσεις γιὰ εἰρηνικὴ καὶ φιλικὴ ἐγκατάσταση Ἑλλήνων ἀποίκων, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω. Τὸ γεγονὸς, ἄλλωστε, ὅτι ὅλες οἱ ἐγκαταστάσεις σὲ ξένα λιμάνια κατέληγαν συνήθως στὴν δημιουργία μεγάλων ἐμπορικῶν κέντρων καὶ μεγάλων καὶ πλούσιων πόλεων, ὅπως ἦταν ἡ Μασσαλία, ἡ Κύμη τῆς Τυρρηνίας, ἡ Παρθενόπη, ἡ κατοπινὴ Νεάπολη, στὴν δυτικὴ ἰταλικὴ ἀκτὴ —, τὸ Ρήγιον καὶ ὁ Τάραντας στὸ ἰταλικὸ Ἴόνιον πέλαγος, ἡ Μεσσήνη, οἱ Συρακοῦσες, καὶ ὁ Ἀκράγαντας στὴν Σικελία—, ἡ Ἀντίπολις (Antibes) στὴν Λιγυρία, ἡ Ρόδη, τὸ Ἐμπόριον (Ampurias) στὴν Ἰβηρικὴ Μεσόγειο, τὰ Ἀβδηρα, ἡ Μαρώνεια, τὸ Βυζάντιο στὴν Θράκη, ἡ Τραπεζοῦντα, ἡ Ἡράκλεια, ἡ Ὀλβία κ.ἄ. στὸν Εὐξείνιο Πόντο. Πολλές ἀπὸ τὶς πόλεις αὐτὲς ἐγίναν ὄχι ἀπλῶς μεγάλες καὶ πλούσιες, ὅπως ἡ Μασσαλία, οἱ Συρακοῦσες, ὁ Ἀκράγας, τὸ Ρήγιον, ὁ Τάραντας, κ.ἄ. πού ἀκμάζουν καὶ σήμερα, ἀλλὰ καὶ μεγάλες δυνάμεις, ὅπως ἡ Τραπεζοῦντα, τὸ Βυζάντιο, οἱ Συρακοῦσες στὴν Σικελία, πού νίκησαν τὴν ἐκστρατεία τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καὶ συνέβαλαν στὴν καταστροφὴ τῆς ἀθηναϊκῆς δυνάμεως, ἡ Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου, κ.ἄ. Οἱ ναυτικοὶ τῆς Αἴνδου ἀποίκισαν τὴν Γέλα, στὰ νότια παράλια τῆς Σικελίας ἀπὸ τὸ 770 π.Χ., καὶ ἀπὸ τὴν Γέλα δημιουργήθηκε ὕστερα ὁ Ἀκράγαντας (Grigenti), πού συνεχίζεται ὡς ὠραία μεγάλη πόλη καὶ σήμερα, καὶ διασώζει ἐκπληκτικὸ σύνολο, ἐν μέρει λαμπρὰ διατηρημένων, ἀρχαίων μνημείων κλπ.

Τὸ γεγονὸς ἐπίσης ὅτι πολλὰ ἀπὸ τὶς πόλεις αὐτὲς ἀποτέλεσαν πνευματικὰ

κέντρα μεγάλης ακτινοβολίας ἑλληνισμοῦ καὶ πολιτισμοῦ, ποὺ δημιούργησαν φιλοσοφικὲς σχολές, ποίηση, λογοτεχνία, τέχνη, ἔδρυσαν ναοὺς, θεάτρα καὶ μνημεῖα ποὺ διασώζονται ἕως σήμερα, ὅπως τὰ βλέπει ἀκόμα κανεὶς στὸν Ἀκράγαντα, τὶς Συρακοῦσες, τὴν Μασσαλία, τὴν Ποσειδωνία καὶ τὸν Τάραντα, ἀποδεικνύει πόσο γόνιμη καὶ εἰρηνικὴ ὑπῆρξε ἡ παρουσία τῶν Ἑλλήνων σὲ ὅλα τὰ μέρη στὰ ὁποῖα αὐτοὶ ἐγκαταστάθηκαν καὶ ἔζησαν μαζί μὲ ἄλλους.

Ἡ θάλασσα ἔγινε κτῆμα καὶ ὄλων τῶν ξένων, ποὺ τὴν γνώρισαν καλὰ ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας καὶ τοὺς Φοίνικες. Ἡ ναυπηγικὴ τέχνη, ἡ παροχὴ ἐργασίας γιὰ τὴν κατασκευὴ τῶν πλοίων καὶ γιὰ τὴν ναυτιλία, ὡς ἐπάγγελμα ναυτικῶν ἐργασιῶν, οἱ παράλληλες βιοτεχνίες, ἡ ἀγγειοπλαστικὴ, οἰκοδομικὴ τέχνη κτλ. ἀποτελοῦσαν παράλληλες περιοχὲς γνώσης καὶ ἀπασχόλησης.

Γιὰ τὴν ἔξοδο τῆς Φώκαιας στὸν Ἀτλαντικὸ καὶ γιὰ τὴν φιλικὴ ὑποδοχὴ τῶν ἐντοπίων πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἀποίκους, ἐντυπωσιακὸ δεῖγμα ἔχουμε στὴν διήγηση τοῦ Ἡρόδοτου (Ἰστ. 1,163 κέ.) γιὰ τοὺς Φωκαεῖς, οἱ ὁποῖοι πέρασαν τὶς Ἡράκλειες Στῆλες, δηλ. τὸ Γιβραλτάρ, βγῆκαν δεξιὰ στὸν Ἀτλαντικὸ καὶ ἔφτασαν στὴν πόλη Ταρτησσό, ὅπου βασίλευε ὁ Ἀργανθώνιος, 80 χρόνων τότε, ποὺ τόσο πολὺ τοὺς συμπάθησε, ὅταν ἄκουσε ἀπὸ ποῦ ἔρχονταν καὶ πόσο ὑπέφεραν ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῶν Περσῶν, ὥστε τοὺς προσκάλεσε ἀμέσως — ναί, τοὺς προσκάλεσε —, νὰ ἔλθουν ὅλοι ἀπὸ τὴν Φώκαια στὴν χώρα του, προσφέροντάς τους γῆ καὶ ὅλες τὶς εὐκολίες. Ἐκεῖνοι δίστασαν νὰ δεχθοῦν τὸν ὀλοκληρωτικὸ ξεριζωμὸ ἀπὸ τὴν πόλη τους, δέχθηκαν ὅμως χρήματα ἀπὸ αὐτὸν γιὰ νὰ τὴν τειχίσουν· 40 ὅμως χρόνια ἀργότερα ὁ θάνασιμος κίνδυνος τοὺς ἀνάγκασε νὰ δεχθοῦν τὴν προσφορά· ὁ Ἀργανθώνιος ὅμως εἶχε πιά πεθάνει στὰ 120 χρόνια του! Ἡ Φώκαια καταστράφηκε ἀπὸ τοὺς Πέρσες καὶ ὁ ἀποικισμὸς ματαιώθηκε. Ἡ ἀνάμνηση τῶν Φωκαέων ἔμεινε μὲ τὴν ἔδρυση, ἐνωρίτερα, τῆς ἀποικίας Ἀλαλίας, στὴν Κορσικὴ (Ἡρόδ. 1, 165-6).

Οἱ Κορίνθιοι, χάρη στὴν ἐπίκαιρη θέση τους ἐπάνω στὸν Ἰσθμό, κινοῦνταν εὐκόλα πρὸς τὸ Αἰγαῖο καὶ τὰ Ἴονια νησιά, τὴν Ἀδριατικὴ καὶ τὴν Κάτω Ἰταλία καὶ Σικελία, καὶ συνέβαλαν, μαζί μὲ τοὺς Σπαρτιάτες καὶ ἄλλους, στὴν ἔδρυση τοῦ Τάραντα καὶ ἄλλων πόλεων τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας, ἐνῶ οἱ Μεγαρεῖς μὲ ἀρχηγὸ τὸν Βύζαντα ἀναζητοῦσαν, σύμφωνα μὲ τὸν Δελφικὸ χρησμό, «τὴν πόλη τῶν τυφλῶν» γιὰ νὰ ιδρύσουν ἀποικία. Καὶ ἐπειδὴ μιὰ τέτοια πόλη δὲν βρισκόταν πουθενά, τὴν ἀνακάλυψε ἡ ἔξυπνάδα τοῦ Βύζαντα ἕνα πρωῒνό, μὲ τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου, ὅταν εἶχε πιά ἀποφασίσει νὰ μπῆ στὸν Εὐξείνιο Πόντο, ἀπὸ τὴν Χαλκηδὸνα τῆς Προποντίδας, ὅπου εἶχαν ἀράξει. Ἀτενίζοντας λοιπὸν ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀποικίας ἀπὸ τὴν χαμηλὴ Χαλκηδὸνα τοὺς ἀπέναντι καταπράσινους καὶ πολὺδενδρους λόφους, ἀνέκραξε: «Ἡ πόλη τῶν τυφλῶν εἶναι αὐτὴ στὴν ὁποία βρισκόμαστε ἐμεῖς

τώρα, γιατί μόνο τυφλοί θα μπορούσαν να προτιμήσουν να ζοῦν ἐδῶ, ἐνῶ εἶχαν μπροστά τους αὐτὸν τὸν τόπο πού βλέπουμε ἐμεῖς». Ἔτσι πέρασαν στήν ἀπέναντι ἀκτὴ καὶ ἴδρυσαν τὸ Βυζάντιο, τὴν ὕστερα ἀπὸ αἰῶνες Νέαν Ρώμην καὶ Κωνσταντινούπολη, τὴν ἐνδοξὴ πρωτεύουσα τοῦ Βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ, τὴν σημερινὴ Ἴσταμπούλ⁴. Ἡ Κυρήνη, στήν βόρεια Ἀφρική, ὑπῆρξε μιὰ λαμπρὴ ἐπιχειρήσιμη ἀποικισμοῦ ἀπὸ τοὺς Θηραίους, παρὰ τὶς ἀντιδράσεις τῶν Καρχηδονίων.

Μόνο μέσα σὲ αὐτὰ τὰ συμφραζόμενα μποροῦμε νὰ καταλάβουμε πόση σημασία ἀποδίδει ὁ Θουκυδίδης στήν ἱστορικὴ διατύπωση πού βάζει στὸ στόμα τοῦ Περικλῆ, στήν πρώτη μεγάλη καὶ σπουδαία δημηγορία (1,143,5), — πού εἶναι λιγότερο γνωστὴ ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιο τοῦ ἴδιου (2,35-46)—, στήν ὁποία ὁ μέγας πολιτικός δηλώνει ὅτι οἱ ἱκανότερες τῶν πληρωμάτων τῶν ἀθηναϊκῶν πλοίων, ἢ ἀνάνευσή τους, οἱ καπετάνιοι, ὅλα, εἶναι πολὺ ἀνώτερα ἀπὸ τῶν Σπαρτιατῶν, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔχουν μεγάλα περιωρία, οὔτε νὰ ἀντικαταστήσουν τὴν γῆ τους, οὔτε νὰ τὴν ἀποκαταστήσουν, ἀν καταστραφῆ ἀπὸ ἐχθρική ἐπιδρομή, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι ἔχουν πολλὴν γῆ καὶ στὰ νησιά

4. Δὲν ἔγινε δυνατὸ νὰ ἐξακριβώσουμε τὴν ἀρχηγία τοῦ Βύζαντα, ἢ ὁποία θεωρεῖται πιθανὴ καὶ ἀπὸ τὴν Pauly-Wissowa, (5. *Byzas* s.v. ἡμίτ., σ. 1158 "angeblicher Gründer der Stadt", δηλ. τοῦ Βυζαντίου).

Ὁ Διόδωρος ὁ Σικελιώτης (4.49,1) γράφει ὅτι ὁ Βύζαντας ἦταν βασιλιάς τῆς χώρας, ὅταν οἱ Ἀργοναῦτες ἔφθασαν στήν εἴσοδο τοῦ Εὐξείνου Πόντου "προσπλεύσαι τῇ γῆ βασιλεύοντος τότε τῆς χώρας Βύζαντος, ἀφ' οὗ καὶ τὴν πόλιν τῶν Βυζαντίων ὀνομάσθαι". Εἶναι πάντως μαρτυρημένη ἢ ἴδρυση τῆς Χαλκηδόνος (675 π.Χ.) ἀπὸ Μεγαρεῖς, στήν ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Βυζάντιο χαμηλὴ Προποντίδα, 17 χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἴδρυση τοῦ Βυζαντίου. Γιὰ τὴν ἴδρυση αὐτὴν ὁ Ἡρόδοτος (4, 144) μαρτυρεῖ ὅτι ὁ ὑπαρχηγὸς τοῦ Δαρείου Μεγάβαζος, πού βρέθηκε στὸ Βυζάντιο καὶ πληροφορήθηκε ὅτι ἡ Χαλκηδὼνα εἶχε ἰδρυθῆ 17 χρόνια ἐνωρίτερα, εἶπε τὴν φράση πού ἔγινε περίφημη ὅτι θὰ ἔπρεπε «τοὺς Χαλκηδονίους τοῦτον τὸν χρόνον τυγχάνειν ἐόντας τυφλοῦς», ἀφοῦ προτίμησαν νὰ ἐγκατασταθοῦν στὸν πιὸ ἄσχημο τόπο, τὴν στιγμή πού εἶχαν μπροστά τους τὸν πιὸ ὄρατο («οὐ γὰρ ἂν τοῦ καλλίονος παρῆντος κτίσειν χώρου τὸν αἰσχίονα ἐλέσθαι»).

Σαφέστερος, ὡς πρὸς τὸν χρησμὸ τουλάχιστον, εἶναι ὁ γεωγράφος Στράβωνας (ἀπὸ τὴν Ἀμάσεια τοῦ Πόντου, 69 π.Χ.-19 μ.Χ.), ὁ ὁποῖος μιλῶντας (Ζ 320) γιὰ τὴν ἀφθονία τῶν ψαριῶν πού κατέβαιναν ἀπὸ τὸν Εὐξείνο Πόντο στήν Προποντίδα, πού τὸ ρεῦμα τὰ πήγαινε πρὸς τὴν μεριά τοῦ Βυζαντίου, ἔτσι ὥστε νὰ ὠφελοῦν μόνο τοὺς Βυζαντίους, ὅχι ὅμως καὶ τοὺς Χαλκηδονίους, «ἐπὶ τῆς περαιῆς ἰδρυμένους», καὶ προσθέτει ὅτι: «ἢ δὴ καὶ τὸν Ἀπόλλω φασὶ τοῖς κτίσασσι τὸ Βυζάντιον ὕστερον μετὰ τὴν ἐπὶ Μεγαρέων Χαλκηδόνος κτίσειν χρηστηριαζόμενοις προστάξει ποιήσασθαι τὴν ἴδρυσιν ἀπεναντίον τῶν τυφλῶν, τυφλοὺς καλέσαντα τοὺς Χαλκηδονίους, ὅτι πρότερον πλεύσαντες τοὺς τόπους ἀφέντες τὴν πέραν κατασχεῖν τοσοῦτον πλοῦτον ἔχουσαν, εἴλοντο τὴν λυπροτέρην», ὅπου ἐδῶ γίνεται μετάθεση ἀπὸ τὴν ὁμορφιά τοῦ Βυζαντίου στήν ὠφέλεια ἀπὸ τὰ ψάρια.

καί στην ήπειρωτική χώρα καί, κυρίως, γιατί εἶναι (μέγα τὸ τῆς θαλάσσης κράτος), ἐπειδὴ δηλ. ἡ δύναμη τῆς Θάλασσας εἶναι μεγάλη, καί αὐτὸ εἶναι ἀναμφισβήτητο.

Εἶναι ἀναμφισβήτητο ἐπίσης ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἀποτελοῦσε μεγάλο εὐεργετικὸ στοιχεῖο γιὰ τὶς περιοχὲς καί τὶς πόλεις στὶς ὁποῖες ἀναπτυσσόταν, χάρις στὴν εὐρύτερη προσφορὰ τῆς ἐγγράμματης παιδείας, τῆς ὀργανωμένης διοίκησης καί νομοθεσίας, ἡ ὁποία ἐφαρμοζόταν χωρὶς διακρίσεις στοὺς ἀποίκους καί τοὺς ντόπιους. Καί ὄχι μόνο οἱ βιοποριστικὲς, ἀλλὰ καί οἱ καλὲς τέχνες ἀναπτύσσονταν χωρὶς διακρίσεις ἀπὸ ὅλους. Σὲ ὅλες τὶς ἀποικίες παρατηρεῖται μιὰ ἀνάπτυξη παιδείας, τέχνης, φιλοσοφίας καί ἐπιστήμης, ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ ἄφησαν ἐποχὴ μὲ τὴν προσωπικότητα, τὴν σκέψη καί τὴν διδασκαλία τους. Ἀναφέρουμε ἐνδεικτικὰ τὸν Λεὺκιππο, τὸν Δημόκριτο καί τὸν Πρωταγόρα ἀπὸ τὰ Ἀβδηρα τῆς Θράκης, ἰωνικὴν ἀποικία ἀπὸ τὴν Τέω τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὸν Ἀρχύτα, τὸν Ταραντῖνο, στρατηγόν, πολιτικὸν ἄνδρα καί φιλόσοφον, μαθηματικὸν καί φίλο τοῦ Πλάτωνα τὸν ὁποῖο ἔσωσε ἀπὸ τὴν ὀμηρεία τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν. Ὁ Ἀρχύτας ἔλυσε τὸ πρόβλημα τοῦ διπλασιασμοῦ τοῦ κύβου μὲ διαίρεση τοῦ κώνου. Ὁ Γοργίας, ποὺ καταγόταν ἀπὸ τοὺς Λεοντίους τῆς Σικελίας, ἦταν λαμπρὸς χειριστὴς τοῦ λόγου καί σοβαρὸς συνιδρυτὴς τῆς σοφιστικῆς σχολῆς. Ὁ Ζήνων, ἀπὸ τὴν Ἑλέα τῆς Τυρρηνικῆς Ἰταλίας, ἔδρυσε τὴν Ἑλεατικὴ φιλοσοφικὴ σχολή, ποὺ συνέβαλε πολὺ στὴν προώθηση τῆς Ἑλληνικῆς σκέψης στὴν περιοχή.

Γιὰ τὴν εὐγνωμοσύνη ἀποικιωῶν πρὸς τὶς μητροπόλεις, ὅπως ἀποκαλοῦσαν οἱ ἀποικοὶ τὶς παλαιὲς πατρίδες τους, ἔχουμε πολλὲς μαρτυρίες γιὰ τὴν διατήρηση τῶν ἑορτῶν, τῶν ἡθῶν καί ἐθίμων ἀπὸ πολλοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ἀξίζει ὅμως τὸν κόπο νὰ ἀκούσουμε κάτι ἀπὸ τὴν τύχη τῆς Ποσειδωνίας, δωρικῆς ἀποικίας τῆς Κάτω Ἰταλίας (720 π.Χ.). Αὐτὴ εἶχε ἰδρυθῆ στὴν Τυρρηνικὴ ἀκτὴ, ἀπὸ τὴν δωρικὴ κατωιταλικὴ Σύβαρη, ἔγινε σημαντικὴ πόλη, ἔδρυσε ναοὺς καί μνημεῖα, πολεμήθηκε ὅμως ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς Λουκανοὺς καί ἔγινε, γύρω στὸ 270 π.Χ., λατινόφωνη πόλη (Paestum, σήμερα Pesto). Οἱ κάτοικοί της φρόντιζαν ὥστόσο νὰ θυμοῦνται τὴν Ἑλληνικὴ τους καταγωγὴ, καί, σύμφωνα μὲ τὴν διήγηση τοῦ Ἀριστόξενου τοῦ Ταραντίνου, ποὺ τὴν διέσωσε ὁ Ἀθήναιος (2ος αἰ. μ.Χ.) (*Δειπν.* 14,632), *ὁμοιοι φησί, ποιοῦμεν Ποσειδωνιάταις τοῖς ἐν τῷ Τυρρηνικῷ κόλπῳ κατοικοῦσιν, οἷς συνέβη, τὰ μὲν ἐξ ἀρχῆς Ἑλλησιν οὔσιν, ἐκβεβαρβαρῶσθαι Τυρρηνοῖς [ἢ Ρωμαίοις] γεγονόσι, καὶ τὴν τε φωνὴν μεταβληθῆναι τὰ τε λοιπὰ τῶν ἐπιτηδευμάτων, ἄγειν δὲ μίαν τιὰ αὐτοῦς τῶν ἑορτῶν τῶν Ἑλληνικῶν ἔτι καὶ νῦν, ἐν ἧ*

συνιόντες ἀναμνησκονται τῶν ἀρχαίων ἐκείνων ὀνομάτων τε καὶ νομίμων καὶ ἀπολοφουράμενοι πρὸς ἀλλήλους καὶ ἀποδακνύσαντες ἀπέρχονται»⁵.

Εἶναι λοιπὸν ἀναμφισβήτητο ὅτι ὁ ἐλληνικὸς ἀποικισμὸς ἀποτέλεσε ἓνα μεγάλο πολιτιστικὸ στοιχεῖο γιὰ τὴν εὐρύτερη ἀνάπτυξη καὶ διάδοση τῆς παιδείας καὶ τῆς τέχνης, καὶ γιὰ τὴν μεταβίβαση τῶν στοιχείων ποὺ τὴν συγκροτοῦσαν, στοὺς ἐντόπιους πληθυσμούς, μὲ τοὺς ὁποίους οἱ Ἕλληνες ἔρχονταν σὲ εἰρηνικὴ καὶ γόνιμη ἐπαφή. Οἱ μεγάλες καὶ δραστήριες πόλεις ποὺ δημιουργοῦνταν παντοῦ, μέσα στὴν Μεσόγειο καὶ στὸν Εὐξείνιο Πόντο, μετέφεραν καὶ μεταβίβαζαν στοὺς ἐντόπιους κατοίκους χρήσιμες γνώσεις, τέχνες καὶ ὀργανωμένες κοινωνίες, νομοθεσίες, συστήματα διοίκησης, καὶ κυρίως τὴν ἐγγραμματοσύνη, γιὰ τὴν σημασία τῆς ὁποίας ἐλπίζω, ὅπως εἶπα, νὰ σᾶς μιλήσω προσεχῶς. Ἡ ἀνάπτυξη τοῦ πλούτου καὶ τοῦ καλύτερου τρόπου ζωῆς δὲν περιορίζεται μόνο στοὺς Ἕλληνες ἀλλὰ ἐπεκτείνεται καὶ στοὺς ντόπιους. Πρέπει ὅμως νὰ ποῦμε ἀκόμη ὅτι δὲν ἔχουμε καμιὰν πληροφορία ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀσκοῦσαν δουλεμπόριο, τὸ ὁποῖο ξέρουμε τί ἀνάπτυξη πῆρε ὕστερα ἀπὸ τὸν 15ο αἰώνα, ὅταν ἀνοιξαν οἱ μεγάλοι δρόμοι πρὸς τοὺς ἄγνωστους ὠκεανούς καὶ τὶς νέες ἡπείρους καὶ θάλασσες. Σὲ 15 ἑκατομμύρια ὑπολογίζονται οἱ ἀκμαῖοι ἄντρες, ἄνθρωποι τῆς Δυτικῆς Ἀφρικῆς, ποὺ μεταφέρθηκαν, ὅπως μεταφέρθηκαν, ἀπὸ τὶς δυτικὲς ἀκτὲς τοῦ Ἀτλαντικοῦ στὴν νέα Ἡπειρο ποὺ ἀνακαλύφθηκε· γιὰ νὰ μεινοῦμε μόνο στὸν ἀποικισμὸ, εἶναι ἀπερίγραπτη ἡ κακουργία τοῦ ρατσισμοῦ, τοῦ apartheid καὶ τῶν ἄλλων φυλετικῶν διακρίσεων, ποὺ περιμένουν ἀκόμα τὴν ἐπανόρθωσή τους.

Εἶναι πολὺ λυπηρὸ, πολὺ ὀδυνηρὸ, ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι, ποὺ μετὰ τὴν Ἀναγέννηση καὶ τὴν Γαλλικὴ Ἐπανάσταση προσπάθησαν νὰ προσφέρουν δικαιοσύνη καὶ ἰσότητα καὶ ἀδελφσύνη στοὺς δικούς τους λαούς, δὲν ἔκαμαν τίποτε καὶ πρὸς τοὺς καταπιεσμένους εὐρωπαϊκούς λαούς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἢ τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐπεκτάσεων, στὴν βόρεια Ἀφρική καὶ ἄλλοῦ, ἐνῶ οἱ ἐπεκτάσεις καὶ κατακτήσεις τους κατέληγαν παντοῦ σὲ ἐκτεταμένη δουλεία καὶ ἐκμετάλλευση. Εἶναι πολὺ ὀδυνηρὴ καὶ ἡ ὑπενθύμισή τους ἀκόμη, καὶ πολὺ δύσκολη γιὰ ὅλους, καὶ ἰδιαίτερα γιὰ μένα σήμερα, ἡ μνημόνευσή τους. Μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ὅμως ἀναμφισβήτητο ὅτι ἡ νέα ἐποχὴ ποὺ διαφαίνεται μὲ τὸ νέο κύμα Ἐνωσης τῆς Εὐρώπης θὰ

5. «Κάμνουμε, λέει, τὸ ἴδιο μὲ τοὺς Ποσειδωνιάτες, ποὺ κατοικοῦν στὸν Τυρρηνικὸ κόλπο, ποὺ τοὺς ἔτυχε νὰ γίνουν ξενόγλωσσοι, Τυρρηνοὶ ἢ Ρωμαῖοι, ὥστε ἄλλαξαν καὶ τὴν γλώσσα τους καὶ τὰ ἄλλα τους ἦθη καὶ ἔθιμα· αὐτοὶ ὅμως γιορτάζουν ἀκόμα καὶ σήμερα μιὰν ἀπὸ τὶς ἐλληνικὲς γιορτές· σ' αὐτὴν συγκεντρώνονται καὶ θυμοῦνται τὶς ἀρχαῖες ἐκεῖνες λέξεις καὶ τὰ ἔθιμα, καὶ ἀφοῦ θρηνήσουν ἀναμεταξύ τους καὶ κλάψουν ὅσο βασιτᾶ ἢ ψυχὴ τους, φεύγουν.

ἐπεκταθῆ, ἔτσι ὥστε νὰ ἐπιτύχη καὶ τὴν συμφιλίωση ὅλων τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης γιὰ τὸ καλὸ ὅλων τῶν λαῶν τῆς γῆς, καὶ γιὰ τὴν ἐπανόρθωση τῶν ἄθλιων ρατσιστικῶν προκαταλήψεων, ποὺ δὲν φαίνεται νὰ θεραπεύθηκαν ἀκόμα οὔτε ἀπὸ τὴν φρίκη καὶ τὸν συγκλονισμό ποὺ προκάλεσε τὸ χιτλερικό ὀλοκαύτωμα.

Μὲ αὐτὴν τὴν συγκρατημένα αἰσιδόξη προοπτικὴ ἐπιθυμῶ νὰ κλείσω τὴν σημερινή μου ὀμιλία καὶ σᾶς εὐχαριστῶ καὶ πάλι ὅλους γιὰ τὴν τιμητικὴ καὶ πρὸς τὸ πρόσωπό μου παρουσία καὶ προσοχή σας. Εὐχομαι εἰλικρινῶς νὰ φανῶ ἄξιος τῆς ἐμπιστοσύνης σας.

Εὐχομαι ἐπίσης σὲ ὅλους, καὶ στὴν Πατρίδα μας, κάθε καλό.